

НАРОДОЗНАВЧІ ПРАЦІ ВЧЕНИХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Іриней Назарко

КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ ТА ЙОГО ДЕРЖАВОТВОРЧА І ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Немає сумніву, що Володимир — це людина велика, одна з найбільших, що її висунуло життя на горизонті нашої історії. Є люди, які ніколи не забуваються, — не тільки тому, що залишають по собі злобутки своєї діяльності, але передовсім тому, що вони самі, як явище, мають у собі щось незрівняно більше ніж свої досягнення. До цього роду людей належить Володимир. На тлі його доби його особистість променіє на правду ясно і величаво. “Тому історія, така вередлива в оцінці заслуг і скупа в роздаванні титулів, надала йому назву “Великий”, спільну з дуже нечисленими, а при тім дуже заслуженими одиницями”

Безперечно, велику роль відігравали тут природні здібності Володимира. Широкий горизонт думки, що охоплював усі потреби великої імперії, і молодої Церкви, що належно зрозумів далекосяжне значення християнства не тільки для внутрішньої політики Русі та її культурного розвитку, але й для міжнародного її становища і рівноправності в колі європейських країн, — все це вказує на геніальність Володимира. Тому зовсім слушно каже М. Чубатий: “З його (Володимирового) життя і діл бачимо, що це був геніальний ум, який виразно бачив усе, що добре, й уводив це в життя”¹.

Не менше великою була також воля Володимира, загартована в численних боях і небезпеках. Уже митрополит Іларіон² ствердив, що Володимирове “правовір’я було споєне з властю” Володимир залишив у літописах пам’ять про себе, як людину імпульсивну і енергійну, що вміла зосередити всі зусилля для однієї мети.

Володимир був у першу чергу типом активної, діяльної людини. В його діяльності дивуємось передовсім величчю його духовної експансії і всебічності його зацікавлень.

Таким був той природний підклад психіки Володимира, на якому пізніше так гарно розвинулись його великі надприродні прикмети. Як віра Христова перетворила його геніальний ум і на яку височінь піднесла його ласка Божа, вказує його пізніша діяльність після охрещення.

Літописи стверджують, що хрещення цілком змінило владу Володимира. Цей колишній суворий поганин у дуже короткому часі став ідеальним християнином: щедрим, лагідним і побожним. Колись він любив тільки дружину, а тепер його любов звернулася до хворих, убогих і нещасних. Володимир після охрещення став батьком усіх білих, нещасливих і голодних. Слава про його щедрість і милосердні діла пере-

Коротку довідку про автора див. у кінці статті.

ходила поза межі держави. Митрополит Іларіон так вихваляє Володимира: "Ты былъ одеждою нагимъ, ты былъ питателемъ алчущихъ, былъ прохладою для жажущихъ, ты былъ помощникомъ вдовицамъ, ты былъ успокоителемъ странниковъ, ты былъ покровомъ не имеющимъ крова, ты былъ заступникомъ обидимыхъ, обогатителемъ убогихъ"³ Ці слова могли б бути тільки панегіричною реторикою, якби їх не потверджували також літописці.

Лагідність Володимира після охрещення не раз переходила межі державної конечности; наприклад, Володимир зніс кару смерті на розбійників; злочини карано тільки грошевою "виною". Але незабаром прийшли наслідки розбіжності між життям і законом: розбої і розбійники намножилися так, що навіть єпископи нахиляли князя повернути кару смерті. А Володимир відповів на це словами: "Боюся грѣха"

Побожність Володимира проявлялася у той спосіб, що він, як каже літописець, будував Божі храми "на кожному кроці". Вище ми згадували про будову церков: Десятинної, св. Василя у Києві на горбі, Преображення у Василеві, а напевно їх було більше. Митрополит Іларіон каже, що Володимир "возгорѣся духомъ и возжелалъ сердцемъ быти христіанином"⁴ Але Яків Мних⁵ думає, що святості Володимира не треба доводити чудами, бо їй "отъ дель познати, а не отъ чудесь"⁶ Тому Іларіон так величає Володимира: "Радуйся, учителю нашъ и наставниче благовірія. Ты былъ облеченъ правдою, препоясанъ кріпостью, вінчанъ смысломъ и украшенъ милостыней, какъ кивной и утварью златой"⁷

Тому треба признати рацію нашим предкам, що скоро почали поширювати культ Володимира. Літопис каже: "Сего бо в память держать русьстии людьѣ"⁸ Також скоро почалися заходи до канонізації⁹ Володимира. Однак Володимир мав завзягих противників і після смерті. В цій справі Томашівський¹⁰ каже так: "По всьому судячи, ці противники гуртувалися біля візантійських¹¹ митрополитів київської Церкви. Свою опозицію проти почитання князя-хрестителя мотивували вони, мабуть, живою ще пам'яттю про його багаті бенкети; в дійсності ж причини тієї неприхильності візантійських сфер мусили бути інші, а саме: церковно-політичні зв'язки Володимира з Болгарією¹² та Римом. Тому зрозуміло, що Візантія ніколи не признала святості ні Володимира, ні Ольги, а святість таких чистих християн, як Борис і Гліб, терпіла тільки вимушено.

Ще більше, в пізніших легендах про Володимира, складаних при участі греків і з очевидною тенденцією показати, що єдиним джерелом християнства на Русі була Візантія, — не пожаліли для Володимира чорних, навіть просто ганебних фарб. Без уваги на це, культ Володимира — Яків Мних, як ми згадували вище, переконував своїх сучасників про святість Володимира, називаючи його наслідувачем чеснот патріархів і пророків: Авраама¹³, Якова¹⁴, Мойсея¹⁵ і Давида¹⁶, а митрополит Іларіон вихвалював надприродні чесноти Володимира. Коло 1240 року складено Володимирові окрему церковну службу. Іпатський літопис згадує про Володимира як про святого перший раз під роком 1254. Лаврентійський літопис згадує зовсім позитивно про Володимира як святого під роком 1263, але його культ напевно вже поширювався перед тим. Отже час канонізації Володимира, як твердить Баумгартен, можна усталити між 1250 і 1263 рр. Багато церков на Русі посвячено на честь св. Володимира, а, мабуть, найстарішою церквою на його честь, згаданою в літописах, є церква св. Володимира в Новгороді¹⁷, що її збудував архієпископ Давид. Католицька Церква завжди признавала культ св. Володимира, навіть після декрету папи Урбана VIII¹⁸ з 1634 року.

Таким був св. Володимир. А тепер ще кілька слів про те, чим св. Володимир був і є для нас?

Володимир був найперше могутнім володарем і монархом Руської імперії. Часи Володимира — це епоха найбільшої експансії Київської держави. Могутній князь провів низку успішних походів на Захід, на

Балкани і на Чорне море, з успіхом розбивши всі сили, що ставали на його шляху. Ці воєнні походи тісно в'язалися з господарськими цілями, мали на меті усунути торгових конкурентів і здобути для Києва комунікативні мережі сусідніх земель. Це епоха великих здобутків і триумфів. У результаті цього Володимир не тільки об'єднав під своєю владою всі землі свого батька Святослава¹⁹, але і значно їх поширив. Держава Володимира простягалася від Фінської затоки до Азовського моря, від гирла Ками до Карпат. Такої великої держави не було в Європі тих часів. Тому цілком слушно говоримо вже не про державу, але про імперію, територіальну експансію якої завершив Володимир. Правити з Києва цією величезною імперією було важко і вимагало великого хисту, залізної волі та організаційних здібностей. Володимир правив своєю імперією понад тридцять років уміло й успішно. Саме це правління довело, що Володимир був геніальним монархом.

Забезпечивши державу ззовні, Володимир подбав про добробут, розвиток освіти, письменства її культури всередині своєї держави. Володимир став батьком нашої культури. Хоч приймав візантійську культуру, але не приймав її наосліп і старався зберегти духовну і культурну самостійність.

Все те, про що ми досі писали — це тільки другорядна діяльність св. Володимира. Все сяйво його генія і конденсація його динамічного впливу зосередилися передовсім на великому ділі хрещення Русі. Тогочасні письменники залюбки порівнюють Володимира до Константина Великого. "Съ есть новый Константиъ великаго Рима, иже крѣстився и люди своя крѣсти", — пише літописець. Всі історики стверджують, що хрещення Русі мало епохальне значення як в історії Русі, так і всієї Східної Європи, бо "воно сприяло об'єднанню держави і піднесенню авторитету князя"²⁰ Церква вчила про божественне походження княжої влади. Між князем і Церквою встановився тісний союз: князь став патроном Церкви, дбав про її потреби, будував та прикрашував церкви... Християнство відбилося на всьому побуті: воно внесло пом'якшення у ставленні до рабів, у родинні відносини, припинило полігамію і піднесло значення жінки в родині. Через охрещення Київська держава ввійшла як рівноправна в коло європейських країн. Тому один з найбільш почесних титулів, що їх історія надала св. Володимирові, звучить: Хреститель Русі²¹

З цим в'яжеться титул організатора Церкви на Русі, бо Володимир був дійсно фактичним і правовим організатором нашої Церкви. Спровалення перших священиків, утворення перших епархій, священича школа, інституція десятини, "Устав Володимира" і будова численних Божих храмів, — все це повнотою підтверджує слушність цього титулу.

Інші історики називають Володимира ще дипломатичним генієм, що вмів вдержувати зв'язки з Візантією і з Римом, а, одружуючи своїх дітей, нав'язував родинні зв'язки з могутніми володарями Європи.

Підсумовуючи все досі написане, можемо повторити за одним чужим істориком: "Володимир дав своєму народові те, що він мав найкраще, тобто святу віру" З Києва світло цієї віри продісталася до всіх східних слов'ян. Це світло провадило їх крізь усі їхні скитальські мандрівки аж до Сибіру й Америки. Через мандрівки слов'ян ця віра дісталася до народів середньої Азії, до Японії і на острови Тихого Океану. Ця віра опанувала ті терени немов на доручення Володимира. Тому з усією правдою можна називати Володимира також: "рівноапостольним"

Такою незрівнянною постаттю, таким велетом духу стає перед нами св. Володимир Великий. Тож не диво, що він — творець нових перспектив, нової епохи, "золотої доби" в нашій історії.

Для нас сьогодні св. Володимир Великий — це символ і програма. Ця програма зобов'язує нас до мужньої боротьби за Володимирову віру на теренах його колишньої держави.

Для будівничих української державности Володимир теж програма. Вона зобов'язує їх будувати державу на тих основах, що їх поклав Великий Володимир — тобто на основах християнства. Тільки християнська Україна буде сильна і довговічна.

Торонто,
Канада

- ¹ Микола Чубатий — дослідник історії України та права, зокрема Української Церкви та її Унії з Римом. Народився 1889 у Тернополі, в Західній Україні, помер 1975 у США. Професор Українського Тайного Університету у Львові, Богословської Академії, Українського Вільного Університету та Українського Католицького Університету в Мюнхені, Українського Католицького Університету в Римі. Голова й творець Американського відділу Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, один із творців руху мирян за Патріархальний устрій Української Католицької Церкви.
- ² Митрополит Іларіон — перший київський митрополит — українець, призначений митрополитом 1051, за панування князя Ярослава Мудрого. Написав велику богословську працю "Слово про закон і благодать" (порівняння Старого Завіту з Новим), яка закінчується похвалою князеві Володимирові (див.: *Шурат В.* "Слово Іларіона" — С).
- ³ "Ти був прикриттям для нагих, ти був кормителем голодних, був прохолодою для спражених, помічником вловцям, підтримкою скитальцям, пристановищем бездомним, заступником покривдженим, збагатителем убогим"
- ⁴ "Запалав духом і забажав серцем стати християнином"
- ⁵ Яків Мних (Чернець), можливо, теж ігумен (наставник) Києво-Печерської Лаври, написав життєписи святого Володимира та святих Бориса й Гліба, його синів.
- ⁶ "Пізнати її (святість князя Володимира) в ділах, не в чудах"
"Радуйся, вчителю наш, що напугив нас на правдиву віру. Ти влягнений був у правду, підперезаний силою, увінчаний розумом і прикрашений милостиною, немов золотими монетами й оздобами"
- ⁸ "Бо його влержус в пам'яті руський народ"
- ⁹ Канонізація — проголошення святим. Вона вимагає довгого й докладного т. зв. канонізаційного процесу.
- ¹⁰ Томашівський Степан — український історик (1875—1930), член Бойової Управи Українських Січових Стрільців на початку першої світової війни, дипломат Західно-Української Народної Республіки (проголошеної 1 листопада 1918). Учень проф. Михайла Грушевського, дав дуже багато праць із доби Козаччини, досліджував теж історію Закарпаття.
- ¹¹ Візантія — інакше Константинополь, по-слов'янському — Царгород, столиця Східної Римської імперії, столицею її зробив цесар Константин Великий, 325 року після Христа. Тут мова про вплив Візантійської Церкви, яка в 1054 році, за патріарха Керуларія, стала незалежною від Римської Церкви та перестала визнавати Папу римського своїм головою.
- ¹² У часи князя Володимира Великого Болгарія мала свій патріархат, тобто незалежну Церкву під проводом патріарха, з осередком в місті Охрид.
- ¹³ Авраам — старозавітний патріарх (прибл. XX сторіччя до Христа), що з ним заключив Бог перший союз, обіцяючи йому багате та значне потомство.
- ¹⁴ Яків — внук Авраама, син Ісаака, батько Йосифа, який увів ізраїльський народ до Єгипту.
Мойсей — ізраїльський пророк і провідник, вивів близько 1200 року до Христа свій народ із неволі в Єгипті, йому приписують авторство перших книг Старого Завіту Святого Письма т. зв. "П'ятикнижжя"
- ¹⁶ Давид — ізраїльський цар в X сторіччі до Христа. Автор псалмів, побожних пісень, що їх вживаємо теж у християнських богослужбах.
- ¹⁷ Новгород-Великий — торговельний осередок на північ від українських земель, на землі, заселеній слов'янським племенем словенів. Був вільним містом і належав до союзу європейських торговельних міст, т. зв. "Ганзи", довго опирався приєднанню до Московського князівства.
- ¹⁸ Папа Урбан — (1623—1644) особливо прихильно відносився до Берестейської унії (1596), якою українські владки з'єдналися із римським Престолом св. Петра. Відомий його вислів: "Через вас, мої рутени (латинська назва тодішніх українців), сподіваюся на повернути Схід"
- ¹⁹ Святослав — київський князь Святослав Завойовник, син Ігоря й Ольги, батько князя Володимира Великого. Панував 964—972, вславився великими походами.
- ²⁰ Константин Великий — римський цесар. У 313 році проголосив "Міланським едиктом" свободу для християнської віри, і сам охрестився.
- ²¹ "Це новий Константин великого Риму, що охрестився сам і охрестив свій народ"

*Коротко про автора**ІРИНЕЙ НАЗАРКО*

Іриней Назарко (1905—1976) — відомий як історик української церкви і, зокрема, як автор однієї із найбільших і найгрунтовніших монографій про святого князя Володимира Великого.

Народився на Тернопільщині. Належав до чернечого чину св. Василя Великого. Тривалий час очолював "Марійське товариство молоді" у Львові, пізніше редагував журнал "Світло" в Торонто, написав ряд ґрунтовних праць з історії української церкви. Працював як генеральний консультант чину о.о. Василіан, відомого в усьому українськомовному світі своїми науково-дослідними працями і численними науково-популярними виданнями.

Монографія Іриней Назарка належить, певно, до найкращих праць про Володимира Великого. Тут подаємо заключний розділ із цієї праці, зберігаючи всі мовно-стилістичні особливості авторського тексту.

*Анатолій Камінський**З ІСТОРИЇ ЕТНОПСИХОЛОГІЇ УКРАЇНСТВА**(Комплекс провінційності та його відгомони)*

Слабкість української політичної ментальності ще донедавна проявлялася у її комплексі, який був прямим наслідком недостатчі власної психологічної центровості. Не маючи власного національного орієнтира, твердої впевненості та віри в себе самих, ми не раз шукали психологічної та політичної точки опору поза собою. Тут не місце сьогодні шукати історичного коріння цього явища, чи то у татарському лихолітті, чи інших кризових і об'єктивних обставинах. Справа таких шукань завела б нас нагло далеко в історію, а це не є нашою метою. Тому обмежимося до стверджень самих наслідків і їхніх імплікацій для нашого сучасного і майбутнього. Тим більше, що коріння цього комплексу треба шукати, на нашу думку, не в самих лише історичних катаклізмах (інші народи їх теж мали), але й у цілому світосприйманні українця. Нам, наприклад, здається, що варязька теорія постання київської держави — це не тільки історіософічна, як раніше психологічна категорія. Бо навіть і тут ми резигнували із власної політичної центровості, перекидаючи її на варягів, а себе ставили в позицію етнічної маси, з якої щойно чужинець зміг сформувати державу.

Цей комплекс провінційності, до речі, не є однобічним в сенсі лише якогось одного свого цілеспрямовання, але проходить по всіх лініях нашого відношення до довколишнього, ближчого і дальшого оточення. Він стосується різних чужосторонніх чинників та впливів і гама наших відповідних відлунь дуже широка. Виявляється цей комплекс, наприклад, не лише у відношенні до росіян, чи німців, але теж до Заходу, як комплексного поняття, чи поодиноких його ділянок. Складається враження, що, наприклад, недооцінювання власного і ставлення на перше місце чужого у побуті та техніці не є так об'єктивним наслідком того, що Захід кули скоріше пройшов індустріальну і технологічну революцію, але радше походить з чисто психологічного комплексу певного недовір'я до себе самих. Одним словом, є глибока "психологічна правда" у Шевченковім "нехай німець скаже"

Але повернемося до комплексу провінційності в політичній площині. Застерігаємо, що не йдеться тут про зумовлену обставинами таку, чи іншу орієнтацію на чужі сили у зовнішній політиці, як це було,